

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. VI св. 3—4

БЕОГРАД 1954

САДРЖАЈ

	Страна
1. <i>А. Белић</i> : Поводом анкете о књижевном језику и правопису и састанка у Новом Саду	6
2. <i>М. Стевановић</i> : Анкета Летописа Матице српске, новосадски договор и његови закључци	7
3. <i>Б. Милановић</i> : О деklinацији именице <i>Подне</i>	9
4. <i>М. Стевановић</i> : Поводом необичне употребе једног облика	10
5. <i>Милија Станић</i> : Још о Његошевом стиху „Чудна попа, јади га не били!“	11
6. Писма уредништву: 1. <i>Душан Ћук</i> : Редакцији Нашег језика	11
2. <i>Св. Н.</i> : Одговор на стављена питања	12
7. Језичке поуке	12

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Наша Реч

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ
БЕОГРАД 1954

Штампа Графичко предузеће „Академија“ - Београд, Космајска ул. бр. 2

О ДЕКЛИНАЦИЈИ ИМЕНИЦЕ ПОДНЕ

Питање које се овде поставља јесте у овоме: да ли се у нашем савременом књижевном језику именица *подне* мења по падежима, као што се мењају остале именице у њему, и каква јој је онда промена, или се увек употребљава само у том једном облику. Такво питање намеће се кад прегледамо све што је досад, на више места, о томе казано. Зато ћу се ја прво осврнути на то.

У Правопису проф. А. Белића (изд. од 1950 год., стр. 363) за ову именицу се каже да је непроменљива и узима се као пример неправилности у књижевном језику њен облик (локатива) *подну* с предлогом *о* — *о подну*. Исто тако стоји да су непроменљиве и сложене именичке речи *поподне* (374) и *преподне* (397), које су постале од временских израза: *по подне* и *пре подне* када су они почели „добивати именичко значење“ (стр. 35). Код Д. Боранића, у његовом Правопису хрватскога или српскога језика (изд. из 1951 год., стр. 54), за именицу *подне* има само то — да се пише одвојено од предлога кад значи 12-и сат, и у датим примерима она не мења свој облик, а кад значи половину дана, онда се пише заједно с предлозима, и у таквој сложеници није непроменљива — од *поподне* генитив је: (онога) *поподнева*. Ништа се, дакле, не каже да ли се тако мења и сама именица *подне*, тј. кад је употребљена без предлога а синтаксичка веза у реченици тражи какав зависни падеж, што би било логично претпоставити, и да ли се, затим, она може тако мењати и онда кад је с предлозима. А то је свакако требало рећи.

Толико у правописима. Оно што о овоме пружају речници савременог књижевног језика такође није свуда довољно одређено. Код Вука Караџића, у свим издањима његовога

Српскога рјечника, ова је именица индеклинабилна, а то значи да је она за Вука таква била у оном народном говору који је он ставио у темеље српскохрватског књижевног језика. Ивковић и Броз пренели су из Вуковог у свој Рјечник хрватскога језика све што тамо има о именици *подне*, потврђујући потом њену непроменљивост и примерима из његовог II издања (1852) s. v. *заучити, клањати, нагнути, оклањати*, из народних приповедака и песама које је скупио Вук, као и из његове Данице. Они уз то и сами веле за ову реч: „не мијења се по падежима“, али притом одмах упућују на примере из црногорских народних песама с променљивим њеним обликом у генитиву јединине с предлозима: *око подна, усред подна*. Овде је потребно истаћи да је у оба ова речника, у Вуковом и Броз-Ивковићевом, именица *подне* употребљена свуда с разним предлозима (*до, на, послјед, по, пред, у, усред*) или у реченичној вези која може или мора имати падеж таквога облика; на пример: *долазе свако подне, подне пригреје* и сл. У друга два наша речника, у Ристић-Кангргином и Бакотићевом, не пише ништа да ли је ова реч променљива или није, као што то уосталом не стоји ни за друге именице, али је у наведеним примерима *подне* само у том облику и увек у вези с каквим предлогом који претставља обележје падежа; на пример: *око, до, у подне; пре подне, после подне, од подне*. Може ли се одавде извући закључак да за најпознатије лексикографе нашег књижевног језика ова именица нема других падежних облика? Према примерима који се наводе, могло би се одговорити потврдно, али с примедбом да је готово у свима њима она употребљена с предлозима. А шта то значи, видећемо ниже.

Једино се може рећи да Т. Маретић мисли друкчије. Он је у Рјечнику ЈАк., као обрађивач, s. v. *подне* написао и ово: „Гријешком се каже у Стулићеву и у Вукову рјечнику да се не склања, да је индекл.“ Ја ово узимам овде јер ако је Вук погрешно у свом Рјечнику, он се у исто време тиме огрешио и о општу правилност савременог књижевног језика.

Што се тиче граматика, само се у двома помиње именица *подне* — у Граматици српскохрватског језика Ж. Стефа-

новића (Београд, 1938) и у Граматици хрватскога или српског језика од И. Брабеца, М. Храста и Ср. Живковића (II изд., Загреб 1954, стр. 59) — и то се помиње као непроменљива реч и у примерима за зависне падеже такође с предлозима (*пре, после, до, од, у, о — подне*). У првој се (на стр. 94) још и изричито наглашава да се у данашњем књижевном језику не употребљавају облици ове именице који се могу наћи у народним песмама а који гласе по I именичкој врсти, какав је напр. облик генитива у наведеним стиховима: око *подна*, усред *подна*. У осталим познатим школским граматикама, од Даничићевић Облика српског језика до најновијих, не наилазимо у морфологији нигде на именицу *подне*. Да ли то може значити да и за њихове писце она нема никаквих других облика? Иако не желим да нагађам, рекао бих ипак да је највероватније тако, јер, као што ће се видети, у системи наше именичке дефлексије она има својствену промену, и с таквом променом не би смела изостати. Наравно, ми њих не можемо узимати у обзир.

Нешто више о овоме има у Маретићевој великој Граматици и стилистици (II изд. из 1931 год., стр. 155). Али је Маретић то изнео само као потврду онога што је нашао у одређеном језичком материјалу. Тако он вели: „Не склања се понајвише ни ријеч *подне*“, и ту се углавном држи Вука, а иза тога додаје — да се склања „сасма ријетко“, наводећи за то један стих из народне песме (цитиран и у Броз-Ивековићевом речнику) у коме је употребљен облик генитива једн. с предлогом *око*: *око подна*. Кад се узме да је Маретићева Граматика уствари граматичка „кодификација Вукова језика“ (П. Скок), онда је све остало што је у њој изнесено о овој именици — на своме месту. Али за нас ништа мање није важно оно што је Маретић тамо рекао на крају, више као узгред: „Облика *поднева, подневу* (ген. и дат.) нијесам нашао у употребљеној литератури“. Нема сумње да је он истакао ове облике зато што је њих имао на уму говорећи о промени именице *подне*, јер су они тада живели пуним животом код многих претставника новог књижевног језика, а свакако и у њему самом.

Да је то тако, потврђује нам, уосталом, без икакве резерве, његов Језични савјетник (1924 год.), намењен „погла-

вито хрватским књижевницима“, где за именицу *подне* налазимо само такве облике у примерима које је сâм дао. Маретић се ту отворено залаже за промену ове именице, нарочито кад је она употребљена без предлога. Тада се, по његовом мишљењу, она мора „склањати“ (примери: сјећаш ли се онога *поднева*? кад се вријеме приближавало *подневу*); а када је пред њом какав предлог, онда се може мењати, али не мора (на пример: *до подне* или *до поднева* и сл.).

Поводом Маретићевог Језичног савјетника наш познати научник и граматичар Љуб. Стојановић дао је своје напомене које су штампане и у овом часопису (у књигама пред-ратне серије). Једна се напомена тиче именице *подне* (НЈ год. IV, 60). Супротно Маретићу, Стојановић не признаје никакву њену промену „ни са предлозима ни без предлога“. За њега облик *поднева* из Маретићевог примера није генитив од *подне*, већ су то две речи — *по днева*. Затим, према Стојановићу — за нем. *Vormittag* и *Nachmittag* ми немамо једну реч већ две: *пре подне* и *по подне*, које се, као такве, „још мање могу мењати него *подне*“. У овом часопису налазимо још и две језичке поуке у којима се такође не допуштају променљиви облици именице *подне* и сложене речи *поподне*; тако се у једној (год II, 118) исправља о *подну* као погрешно, треба — о *подне*; у другој (год. VII, 282) — не ваља опет *једног поподнева*, већ треба *једно поподне* јер речи *подне* и *поподне* „остају увек у књижевном језику непроменљиве“; облици *поднева*, *подневу*, *поподнева* итд. покрајинског су порекла и зато немају права на књижевну употребу.

Све што је доведе изложено односи се на морфолошку страну именице *подне* у савременом српскохрватском књижевном језику. Као што се види, међу нашим истакнутим језичким стручњацима владају два супротна мишљења о том питању: једни износе да је ова реч непроменљива, тј. да је лишена сваке промене по падежима, да се увек јавља у истом облику, а други — да се мења и да се мора мењати. Колико је који од њих у праву показаће материјал из њене употребе код писаца данашњег језика. А сад — да се претходно упознамо са старијим стањем овог морфолошког појава. За то има довољно

података у великом историском Рјечнику Југославенске академије.

Из овог речника може се видети да је најстарија потврда за именицу *подне* са самога краја XV в., да је она поред тог облика имала и облик *полдне*, истина, знатно ређе, и да се налази и код чакавских и код штокавских писаца. Али нас у овај мах највише интересује како ствар стоји са њеном декинацијом. У почетку се каже да се ова реч узима „у различитим падежима, пред којима је обично какав приједлог“, али то се односи само на једнину јер се за множину није наша ниједна потврда. Примери који се затим наводе показују да је именица *подне* у прошлости имала и засебне облике за зависне падеже у једнини. Она, дакле, није била непроменљива.

Доста је велик број примера за све зависне падеже употребљене са својим предлозима у којима именица *подне* не добија одговарајући падежни облик, већ је увек само у том облику. Тако она остаје без промене уз предлоге који се слажу: с генитивом — *око (окол, околу)*, *посли (= после)*, *прико (= преко)*, *при (= пре)*, *усред, од, из*; с дативом — *к, прџама (прам)*, *супротива*; с акузативом — *на, пред (прид)*, *у*; с локативом — *о, по*. Али уз те предлоге ова се именица јавља готово ништа ређе и у облику, одн. у облицима дотичног падежа; генитив има најчешће два облика: *около (околи)*, *посли, до, од поднева, усред (срјед)*, *прије, послје, около, од подна*; датив: *к, проти, прам подневу*; локатив: *по подневу*; облик *подневи* који имају сва три ова падежа (напр. *од подневи, према подневи, по подневи*) толико је редак да га треба само поменути. Инструментал је у свим примерима употребљен без предлога и такође с два облика: *подневом* и *подном*. Напослетку, генитив без предлога у два примера из глагољских књига с почетка XVI в. нема засебног облика: за време *полдне*, на време *полдне*, док у једном који је много млађи (крај XVIII в.) тај облик је *поднева*: од стране *поднева*. — Из овога излази да је именица *подне*, у свом ранијем развиту, кад се мењала по падежима, имала углавном двојаку промену: *подне* — *поднева* и *подне* — *подна*. Прва је чешћа од друге.

Једна напомена уз ово. Познато је да је за Академијин Рјечник прпена грађа из штокавских и чакавских књижевних и других културних споменика од најстаријих времена до Вука Караџића, писаних народним језиком, а да је из споменика на црквеном језику узимано у незнатној мери. Кад се то зна, онда је јасно да је главна грађа за речник поникла на западној половини територије нашег језика, јер на источној, кроз читаву ту историску прошлост, толико преовлађују споменици ове друге врсте да се сви остали такоређи губе у њиховој сенци. То се не сме испустити из вида кад год се расправља о каквој језичкој особини која се огледа и у материјалу овога речника, па, разуме се, ни кад је реч о питању које је овде изнесено.

Да узгред споменем и наше старије речнике, пре Вуковог времена, јер се и у њима налази забележена ова именица не само у облику *подне* и *полдне* већ и као *полудне*, *полдан*, *пладне*. Сви су ти речници, од Вранчићевог (1595) до Стулићевог (1810) дијалекатског или покрајинског карактера. Од њих треба издвојити Дела Белин *Dizionario italiano, latino, illirico* (1728) и Стулићев *Vocabolario italiano-illirico-latino* (1810), два велика речника дубровачког дијалекта, у којима именица *подне* има и различне падежне облике. У првом — *полудне*, *дна* и *полудне*, *неви*, *подне*, *днева*: *прие поднева*, *око поднева*, *од поднева*, као и: *по подневи* (лок.), *до подневи*, поред: *од подне*, *прид подне*, *око подне*, *до подне*; у другом, Стулићевом, налазимо слично — *полудне*, *а*, *полудне*, *дневи*, *подне*: *приа поднева*, *до поднева*, *од поднева*, *по подневу*, поред: *у подне*, *усред подне*, *о подне*, *прид подне*, *до подне*. А Бјелостенчев кајкавски речник „са примесом чакавизама“ (изашао у Загребу 1740 год.) s. v. *полдневи* има за инструментал облик *полдневом*: *спати пред полдневом*. Дакле, и ови нам речници потврђују да именица *подне* није увек била непроменљива реч.

За савремени књижевни језик, као што је то и горе наглашено, пресудну реч имају писци. Само на основу материјала из њихових дела ми можемо с правом закључити о томе да ли именица *подне* мења свој облик у различним падежима и у којој мери, или га не мења. Такав материјал може се наћи

у речничкој грађи Института за српски језик САН. У њој су заступљени у већем броју примери у којима ова именица остаје без промене; а не треба нарочито истидати да се слични могу наћи у књигама или чути у говору готово на сваком кораку, — што све показује да се та реч тако најчешће употребљава, тј. као непроменљива. Али има доста и таквих у којима се именица *подне* мења по падежима, и то не само у једнини него и у множини, и не само кад је употребљена без предлога *већ* и кад је у вези с каквим предлогом. Ја сам за овај рад узео највећи део тих примера и додао сам неке које сам сâм скупно. Наравно, ту спадају и примери за именичке речи сложене од именице *подне* и предлога *пре*, *по*, *после*, на које се у новије време често наилази.

У вези с поменутом грађом потребно је рећи и ово. Она обухвата писце са целе територије нашега језика, а код њих именица *подне*, у најширој својој употреби, не мења тај облик по падежима. Зато је за мене несумњиво да су на првом месту узимани примери у којима је она променљива, и да они, као ређи и мање обични, нису одбађивани. А то значи да нам њихов преглед, допуњен и другим примерима, може дати слику, иако само приближну, о томе у каквом је стању промена ове именице. Као што заиста и даје. Довољно је бацити поглед на прикупљене примере, па да се одмах види како они претстављају јасно одвојене три групе — према крају одакле су писци у чијим се делима налазе. Ја ћу их тако и износити јер сматрам да ће на тај начин излагање бити најпрегледније.

Узимам најпре најбројнију групу примера. То су примери у којима именица *подне*, и кад је с предлозима и кад је без предлога, има у промени проширене падежне облике: *подне* — *поднева* итд. Такве их употребљавају већином хрватски писци и уопште писци из западних и северозападних крајева наше језичке територије. Немам ниједнога писца који је отуда а код којег промена ове именице не би гласила тако. На тој страни друкчији облици именице *подне* јесу реткост. Да наведем примере за ову промену.

Без предлога: — Та ево *поднева*, а ја јадан још ни цијеле поште пресентирао нијесам... (Б. Будисав-

љевић Приједорски, Бранково коло 1895, 292); — Не вјеруј пјесмам, има ти прича | слатких ко мирис, од шапта су тише, | маштања љетног су *поднева* спарног, | бесвиесно рука их пјесника пише (Драгутин Домјанић, Пјесме, Загреб 1917, 82); — Велики Пан пружа нам... динамичну слику великог сунчаног приморског *поднева*... (Нико Бартуловић, Море у нашој књижевности II, СКГл. XV н. с., Београд 1925, 131); — Прошла су, прошла многа румена сунца | у далеком луку нада мног. *Подневи* краткотрајни | и ноћи чемерне, дуге, кад су у сну блиставе дуге... (Густав Крклеџ, Нове песме, Београд, 17); — ...Опет даље други сивкастољубичасти облаци, друге њлиме, других далеких *поднева* и злато и пурпур (Вјекослав Калеб, Новеле, Београд 1947, 114); — Он је сликао зоре, свјеже, пуне свјетлости и весеља; *подневе* усијане, панске, кад је море слично тихој ријечи саливеног злата (Рикард Николић, Са сунчаних обала, Београд—Земун 1927, 102).

С предлозима: — Е, па добро; ићи ћу *око поднева* (Еуген Кумичић, Госпођа Сабина, Загреб 1883, 66); — Затим, *око поднева*, оде да доручкује у Општинску Кафану... (Доминко Ровета, Јунак нашега доба, превео с тал. Марко Цар, Забавник СКЗ 6, Београд 1899, 41); — Напокон се једног дана *око поднева* утиша зрак и смири море... (Вјенцеслав Новак, Тешки животи, Загреб 1911, 63); — *Око поднева* уздух бијаше свјеж, бистар и лаган... — (Брабеџ-Храсте-Живковић, Граматика хрватскога или српског језика, II изд., Загреб 1954, 234); — До мала одговори... нек слободно дођем тога и тог дана *иза поднева* (Б. Будисављевић Приједорски, Из старог завичаја, Нови Сад 1914, 204); — Свуда су је дуго тражили, чак и у бунару, а тек *иза поднева* дотрчаше к побусаном врелу (Динко Шимуновић, Са Крке и са Цетине, СКЗ 221, Београд 1930, 14); — Цијело доподне читаше срески начелник из тужбеница. Већ бијаху три сата *иза поднева*, када су жандари ишли од куће до куће са сеоским старјешином (Иван Горан Ковачић, Да-

ни гњева, Загреб 1936, 93); — И тежади по ледини прихватише се јела, што бијаше преостало од *поднева* (И в о Ђ и п и к о, За крухом, Нови Сад 1904, 38); — Голети и суро камење што се је од *поднева* висило над селом, жестоко одсијеваше у сунцу... (исто, стр. 70); — Данас од *поднева*, не ће више бити наш ни кров над главом! (Ф е р и д М а г л а ј л и ћ, Из старог вилајета, Загреб 1909, 85); — А није ни чудо, јер је изврнуло Божје вријеме још од *поднева* па неће да јења (Б. Будисављевић Приједорски, Бранково коло VIII, 1902, 867); — Подигло се сунце до *поднева*... (И в а н а Б р л и ћ - М а ж у р а н и ћ, Приче из давнине, Загреб 1920, 92; стих из наведене песме); — Још *прије поднева* навукли се били с југа облади... (Б. Будисављевић Приједорски, Из старог завичаја, Нови Сад 1914, 143); — Мало *послије поднева* настане гibaње у дворишту озаљском (М и л а н Ш е н о а, Из кобних дана, Загреб 1914, 52); — Кад сам лежао у какову грму, да некако протурам највруће сатове одмах *послије поднева*, мени се чинило да видим пред очима њезино лице... (В л а д и м и р Н а з о р, Приче, Загреб 1927, 47); — Већ је сунце високо на небу стало, било је *близу поднева*... (А у г у с т Ш е н о а, Приповијести V, Загреб 1933, 50); — Погодно Сима моју жицу и жељу, па пођемо *за подневом* к Даниној кући... (Б. Будисављевић Приједорски, Из старог завичаја, Нови Сад 1914, 1); — Њешто *за подневом* приспијемо амо и на мах се у болницу запутимо (Б. Будисављевић Приједорски, Бранково коло 1901, 297).

Другу групу претстављају примери из дела наших писаца који су пореклом из југозападних крајева, из Црне Горе и Босне. Код њих именица *подне* има друкчију промену — по I именичкој врсти: *подне* — *подна* итд.; мења се, дакле, као именице ср. рода типа *поље* с којима се слаже у роду и у облику номинатива једн. (вокал *e* на крају). Овде знатно више има примера у којима је ова именица употребљена с предлозима неголи оних где је она без предлога; сразмерно више него што је то и горе случај. То ће се видети одавде.

Без предлога: — Јутром, *поднем* и вечером страховита тугњава разлијеже се зетском долином... (Јанко Ђонових, Код бригада, Стварање св. 6 год. III, Цетиње 1948, 309); — На твоја поља пала је суша, жуте пјеге сунца труну *поднима*... (Јанко Ђонових, Горски токови, пјесме, Београд 1947, 93).

С предлозима: — ... И рећи ћеш им, да по сваки начин дођу сутра *прије подна* до мене (Вук Врчевић, Низ српских приповиједака, Паңчево 1881, 65); — ... Једне недјеље *послије подна*... кренем у колима... (Лазо Томановић, Бранково коло 1904, 309); — Сјутрадан, тј. 12 јула у 6 сати *послије подна*, Србија је одговорила Аустро-Угарској на ултиматум... (Саво П. Вулетић, Црна Гора за уједињење, Записи 1929, књ. V год. III, Цетиње, 286); — ... До подне се чешља и облачи, *окола подна* предручкује кафу с млијеком... (Вук Врчевић, Народне сатирично-занимљиве подругачице, Дубровник 1883, 78); — ... Знади да она спава *до испред подна*, до подне се чешља и облачи... (исто); — Киша је — рече — тога дана лила од раног јутра, па *до испред самог подна*, а тада престаде... (Саво П. Вулетић, Бранково коло 1905, 639); — У свануће устах; ... град пуст без људи, јер тамо свако спава *до подна* (Стјепан М. Љубиша, Цел. дела I, 156); — Ти љепше знаш кад спаваш него ја *усред подна*... (исто, стр. 133); — На материце... састану се оба побратима на уговореноме мјесту *усред подна* (исто, стр. 134); — Удри друга [војска] *око подна* једнаком злом срећом (Стјепан М. Љубиша, Цел. дела II, 13); — *Између подна* и један сат то је прави рат са каменом (Јанко Ђонових, Код бригада, Стварање св. 6 год. III, Цетиње 1848, 309); — Тако Бока граничи се са истока и са сјевера Црном Гором, с југа Арбанијом, *с подна* морем Јадранскијем, а са запада Херцеговином (Стјепан М. Љубиша, Цел. дела I, 33); — ... Једне недјеље, *послије подна* — а могу рећи да је било ближе вечеру него *ли подну* — кренем у колима... (Лазо Томановић, Бранково коло 1904, 309).

У овом погледу свега се два примера издвајају од осталих, који су наведени. То су: Откуд год к њему приступиш, било откле сунце ниче јали гдје тоне, било *споднева* или *споноћи*, треба ти се пети као уз нос (Стј. М. Љубиша, Цел. дела II, 171) и *Испред самог поднева* се пригони стока на стругу, те се музе (Стеван Дучић, Живот и обичаји племена Куча, Београд 1931, 27). Нема никакве сумње, да су ови и слични облици именице *подне*, колико их год има, могли настати, највероватније, под утицајем тих истих облика из дела писаца који их као такве претежно или искључиво употребљавају.

Трећу групу чине примери из дела која су написана на источном, екавском наречју. Из њих се види да код писаца и у дневној штампи на том језичком подручју именица *подне* и речи сложене од ње и одређених предлога имају и једну и другу промену, тј. и *подне* — *поднева* и *подне* — *подна*. Али одмах пада у очи — и то треба истаћи — да примера има мање него у претходним групама. Нарочито је оскудан број оних у којима је именица *подне* употребљена у одговарајућем падежу с предлозима; за њих би се чак могло рећи да претстављају праву реткост. Значи да променљивост ове именице није ту изражена у оној мери у којој је изражена у другим поменутих крајевима. Ја ћу овде навести све примере ове групе, наравно, све које имам.

Без предлога: — а) — Она [старост] се код њега појави тек у очи шесете и би врло кратка, као кад би се сунце са врха *поднева* нагло скотрљало западу (Момчило Настасијевић, Из тамног вилајета, Београд 1927, 28); — Пожар је трајао неколико сати и локализован је у току *преподнева* (Политика, 4 децембар 1954, 5); — Али једног *преподнева* десио се преокрет (Политика, 15 децембар 1954, 7); — . . . Одлучено [је] да чланови комисије у току *преподнева* одлете авионом у престоницу Костарике Сан Хозе (Вечерње новости, 12 јан. 1955, 1); — Током тог *поподнева* видели смо комаде неке олушине... (Борба, 11 децембар 1954, 10); — Тихи су и суморни *поподневи* у недељу и у селу, камоли у граду (Богдан Чиплић, Летопис Матице Српске, окто-

бар 1954, 264); — б) — Сав разред зујао је тихо за време топлога *подна*... (Дело 1894, књ. 1, Отров, превод Х. Л., 29); — Почев од тога доба, тај комад сунчеве површине бива сваког даљег *подна* све већи... (Б. М. Становић, Из науке о светлости, СКЗ 28, 1895, 4); — Познато је да од неке и то врло незнатне дубљине топлота под земљом више не мења, као ово на површини, где је *поднем* и лети сила већа од ноћи и зиме, него је постојана... (Даница за год. 1862, 215); — Радиостаница Београд показује сву добру вољу за пропаганду народне песме и музике наше. Она ту пропаганду врши на учесталим „вечерима и („*поднима*“) народне песме“ (Д. Костић, Кварење језика, НЈ год. IV, 1936, 68); — ... Измирила би се са пријатељима јер су недељна *поподна* преко зиме била неподношљива (Богдан Чиплић, Летопис М. Српске, октобар 1954, 264).

С предлозима: а) — Зашто се тако журио да проговори с њоме, зашто се тако журио *ка подневу* љубави своје... (Исидора Секулић, Такон Богородичине цркве, Загреб 1919, 124); — После дугог и заморног *преподпева*... дошао је тренутак кад је и последњи тужени... напустио салу (Политика, 21 новембар 1954, 9); — б) — Кад то чује Бранко, зарадова се, јер је мислио *преподна*, да ће избрисан бити... (Јаков Игњатовић, Милан Наранџић, СКЗ 60—61, Београд 1900, 24); — ... Особито кад марва *о подну* лежи и прежива, навише мира треба (Нега краве, у Новом Саду 1853, 34).

Као што се види из овог прегледа, код неких претставника нашег књижевног језика, чији број није баш тако мали, именица *подне* понаша се као променљива реч, тј. мења тај облик у појединим падежима и једине и множине. То је чињеница. И њу не треба заобилазити, без обзира што та промена није општа и што територијално није заступљена свуда подједнако. Штавише, чак се ни сви наведени примери не би могли узети као доказ да се ова именица мења по падежима; а то су примери где је она употребљена у вези с каквим предлогом. У таквим случајевима не само да није обавезна промена именице *подне*, на-

равно, тамо где она још постоји, него је сваким даном све ређа и необичнија. Тако да се, за наш књижевни језик, уопштено може рећи да ова именица остаје у истом облику ако је испред ње предлог. У нашим речницима, граматикама и правописима, као потврда за њену непроменљивост, наводе се примери ове врсте, и ја сам тамо то нарочито наглашавао. То су стари сложени изрази прилошког карактера за исказивање времена у којима је именица *подне* окамењена (исп. сличне изразе с другим именицама: *прекодан*, *преконоћ*, архаичније *обдан*, *обноћ* и сл. који су већ срасли у једну, прилошку реч). Њихов је облик устаљен: предлог + *подне*. Зато што се овде испред именице *подне* не јавља атрибуцка реч, ја сматрам да таква комбинација потиче још из времена када је у језичком осећању био жив њен етимолошки састав, тако да се предлог везивао непосредно за *пол*, које је управљало и зависним падежним обликом *дне*. А кад је после пред ову именицу могао доћи какав придев или придевска заменица као атрибут, обе речи су добијале одређен падежни облик; горе имамо два примера за то: *испред самог подна* (С. П. Вулегић) и *испред самог поднева* (Ст. Дучић), који, као такви, не иду са осталим примерима где је именица *подне* употребљена само с предлозима. Исто тако треба издвојити још два у којима је ова именица — и то без атрибуцке речи — у генитиву с предлогом *с*: *с поднева*¹ (Стј. М. Љубиша) и у дативу с предлогом *ка*: *ка подневу љубави своје* (Исидора Секулић). И *с* и *ка* овде с именицом *подне* немају никакво временско значење, јер се они ни у вези с другим именицама не јављају у таквом значењу. У првом примеру именица *подне* означава „јужну страну неба, југ“, а у другом је употребљена у преносном, фигуративном значењу. И у оваквим случајевима она није могла остати непроменљива. Само један пример имам који се противи овоме што је овде изложено: *И поноћ живота не мање је оригинална и интересантна од његовог подне*. Колико нам ова конструкција изгледа страна, да не кажем — немогућа!

¹) Мислим да ове речи треба писати одвојено, а не заједно, као што стоји у књизи.

Да ово сада сведем. Именица *подне* нема промену по падежима кад је у свом основном значењу и у непосредном додиру с предлозима, што претставља њену најчешћу употребу. Тачније речено, она се тада данас готово не мења. А кад је између ње и предлога атрибут од придевске или заменичке речи или кад се њома не казује један одређени временски тренутак, онда је треба мењати. Маретић је свакако мислио на први случај кад је, у Језичном савјетнику, изнео да се *подне* може мењати, али не мора; бар такве је примере навео.

Што се тиче употребе без предлога, у свим падежима у којима именске речи мењају облик номинатива једнине, може се рећи да она уопште није тако честа. То се види и из горњег прегледа. Ја у потпуности прихватам Маретићево мишљење да је у таквој употреби именица *подне* променљива реч. Ту промену условљава сама језичка потреба као и код свих осталих именица. Она је зато неопходна, па према томе треба да је и обавезна. Међу толиким примерима које имам ниједан није с непромењеним обликом ове именице употребљене синтаксички у зависном падежу без предлога, какав је, например, онај Маретићев у редакцији Љуб. Стојановића: Сећаш ли се *оног подне* (НЈ год. IV, 60). Да је сличних примера било у коришћеној литератури, сигуран сам да се не би преко њих прелазило јер нису нимало обични и, уколико их уопште има, за језичко осећање звуче усиљено, неприродно, као свака вештачка, граматичка творевина. Тако је и малопре наведено „од његовог *подне*“.

Рекао сам већ да Љ. Стојановић види у облику генитива једн. *поднева* две речи: *по* (= *пола*) и *днева* ген. од *дан*. Одакле би се могло закључити да он не признаје именички карактер ове речи. Међутим *подне* је по значењу права именица која има и свој облик — у средњем роду, што је тако и за Стојановића, јер на истом месту вели да би према таквом облику и роду њена промена морала да гласи: *подне* — *поднета* — *поднету*, кад би она била деклинабилна. Јасно је да се овде полази од формалне стране ове речи. Уствари, како ће се она мењати одлучује један други, пресуднији моменат.

Познато је да је данашња именичка реч *подне* по пореклу састављена од старе именице *полѣ* (= половина) у номинативу и именице *дѣнь* у генитиву по некадашњим консонантским основама (*дѣне*), који се до данас сачувао у изразима типа *о Бурђеву дне*; дакле: *полѣдѣне* > *ѿолдне* > *поодне* > *подне*. Нема сумње да је умесна претпоставка према којој овако сложена реч упућује на првобитну синтаксичку везу њених саставних делова¹⁾. С друге стране, срастање тих делова у једну реч изазвала је сама измена у њиховој семантици, као што то, уосталом, увек бива при стварању сложеница у нашем језику; они су заједно почели да означавају одређен и нов временски појам: „онај кратки дио дана, који се збуде, кад се сврши дванаести сат послѣ поноћи“ (Рјечник ЈАк. s. v. *подне*). У вези с овим значењем после су се могла развити и друга: „јужна страна неба, југ“ и сл. Тако је од двочланог синтаксичког израза постала једна сложена именичка реч чији други део (*дне*) није више у језичком осећању претстављао одговарајући зависни падеж, већ је с првим делом дао именицу средњег рода према целом облику — са *е* на крају. У нашем језику, после извршене гласовне промене: *пол* > *ѿоо* > *ѿо* ова именица за толико мање потсећа на речи које су ушле у њен састав.

Како сада стоји с променом именице *подне* с обзиром на овакав њен склоп и на овакав облик? Напред је речено да једна промена — *подне* — *подна* — одговара потпуно именицама ср. рода као што су *поље*, *море* и сл. (инстр. једине је *поднем*.) Она је добила такву деklinацију иако јој се основа не завршава на палатални, умекшани консонант, а није пришла именицама типа *тане*, *-ета*, *јуне*, *-ета* и сл., као што би се очекивало јер има исти консонант испред вокала *е* у номинативу. За мене је несумњиво да је овде у свести одлучујући посредник била именица *дан* са својом променом без икаквог проширења између основе и падежних завршетака. Затим је констатовано

¹⁾ И. Л. Лосѣ, Сложныя слова въ польскомъ языкѣ, С.—Петербургъ 1901, 17—22.

где се оваква промена именице *подне* највише јавља. У исто време она се може узети и као особина народних говора јер се налази код писаца чија су дела писана, у правом смислу речи, чистим народним језиком оних крајева у којима су их они стварали, напр. код Стј. М. Љубише, В. Врчевића и др.²⁾ За црмнички говор знамо из Милетићеве дијалектолошке студије да уз предлоге *усред* и *по* именица *подне* може имати и облик генитива, тј. *подна*, одн. лок. — *подну*, поред њене употребе у непроменљивом облику у тим падежима, а познат је и ном. множ. *подна*.³⁾ Због тога сам ја склон да овим и оваквим облицима припишем више-мање покрајински значај.

Друга промена ове речи — *подне-поднева* — још је сигурније везана за именицу *дан*. Ту видимо у свим падежима, осим у ном., акуз. и вок јд., проширење *ев* испред падежних завршетака, које немају именице средњег рода. Такво проширење, зна се, има у промени именица *дан*. Она га је добила у току развитка разноликих морфолошких облика и очувала га је скоро до најновијег времена. Ђ. Даничић констатује у Облицима српскога језика (VII изд. 1874, 10) да је оно „тако узело мах да га може имати [им. *дан*] и пред наставцима какве имају остале именице мушког рода у свијем падежима и у јед. и у мн. (осим првога и четвртога јед.)“. Ове облике, са *ев* између старе констанантске основе *дн-* и падежних завршетака по I именичкој врсти, наводе, у својим граматикама и други наши граматичари после Даничића: Н. Будмани, Т. Маретић, Љуб. Стојановић, Ј. Флоршиц, Ж. Стефановић. Они се данас, истина, више не употребљавају у књижевном језику, архаични су, и не помињу се у новијим граматицима, али су дуго времена (према Академијином Рјечнику још од XV в.) живели пуним животом напоредо с другим облицима именице *дан*. Зато је именица *подне*, таквим својим основним обликом, одмах од почетка била довољно припремљена за промену: *поднева*, *подневу* итд. иако је била средњег рода. Гла-

²⁾ Б. Милетић сматра да облик *Подна* код Његоша „можда“ треба објаснити као номинатив множ. — СДЗБ. књ. IX, 404.

³⁾ Д-р Боанко Милетић, Црмнички говор, СДЗБ. књ. IX, 404.

совна слика другог њеног дела — *дне* изазивала је претставу о таквим падежним облицима, а било је увек присутно и живо осећање за облике *днева*, *дневу* итд. од *дан*. Тако је посредством једног психолошког момента створена веза *подне* — *поднева*, и она је остала даље и кад је именица *дан* сасвим напустила проширење *ев* у својој промени, као обележје читаве једне деклинације, усамљене и на први поглед необичне. Дакле, одавде се види да за мене *поднева* не претставља никако две речи, као што мисли Љ. Стојановић, већ је то, у нашем језичком осећању, јединствен облик генитива јед. према номинативу *подне*.

Облици ове промене, може се слободно тврдити, распрострањенији су од претходних. У савременом књижевном језику они се не налазе само код хрватских писаца. То показују и наведени примери. Очигледно је да они располажу јачом животном снагом и, рекао бих, као да одишу извесном свежином. Али треба одмах подвући да је у другим крајевима њихова употреба скоро увек ограничена само на случајеве кад је промена именице *подне* нужна и неопходна. Ти се случајеви довољно јасно огледају и у горњем излагању. Они, и кад се узму сви скупа, претстављају доста ретку употребу ове именице према другој њеној употреби у којој се она јавља као непроменљива реч, а која је врло жива, као што је то већ истакнуто.

Није потребно ни помињати да све ово вреди и за изразе *преподне*, *послеподне* и сл. јер су они сложени од именице *подне* и предлога. Зато сам и наводио примере заједно. Само треба приметити да код њих у највећој мери преовлађују облици ове друге промене. Овде да додам још две-три речи о њима. Љ. Стојановић, као што сам раније изнео, сматра да ту немамо једну реч, већ две, које се тако и пишу. А Маретић у Рјечнику ЈАк. s. v. *подне*, каже: „Свеза *послије подне* осјећа се као једна ријеч, а то се види отуд, што уза се може имати какав придјев“, али такву „свезу“ и он у примерима пише одвојено. Међутим, ако се оваквим изразима обележава одређен отсек времена, прва одн. друга половина дана, и ако они то означавају име-

нички — као посебне временске појмове, онда су то сложене именице. Према таквом значењу управља се и њихова употреба; они, на пример, могу бити управна реч у синтагми: *поподне једног адвоката*; или, врло често, добијају као атрибут придев или придевску заменицу: *свако тихо послеподне, једно послеподне, у то касно сунчано поподне* и сл. Зато наши правописи, и Белићев и Боранићев, траже да се ове речи и пишу као именице, за разлику од прилошких израза за време са истим деловима које треба писати засебно; дакле, имамо: *поподне* и *по подне*, *послеподне* и *после подне*. Ова се разлика данас често занемарује, и тиме се у писању мешају две различите језичке категорије.

Б. Милановић